DOI: https://doi.org/10.26642/sas-2025-3(9)-66-74
УДК 35:351.864

Грицишен Димитрій
доктор економічних наук, доктор наук з державного управління, професор
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0000-0001-5484-6421

Вакун Оксана
кандидат економічних наук, доцент
Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Західноукраїнського національного університету
https://orcid.org/0000-0002-7774-7204

Дика Олена
кандидат економічних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0000-0002-0800-3498

Косенков Андрій
аспірант
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0009-0001-5115-817X

Правове регулювання систем державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання країн Європейського Союзу

Анотація. У статті досліджено правові засади функціонування систем державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання в країнах Європейського Союзу. Проаналізовано основні нормативно-правові акти ЄС, що регулюють порядок ліцензування та нагляду за міжнародними передачами товарів. Визначено спільні та відмінні риси національних систем контролю держав-членів, охарактеризовано сучасні тенденції цифровізації та посилення прозорості процедур. Розглянуто перспективи гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами з метою підвищення ефективності експортного контролю та зміцнення національної безпеки.

Ключові слова: експортний контроль; подвійне використання; Європейський Союз; правове регулювання; безпекова політика.

Актуальність теми. Правове регулювання є ключовим елементом державного управління національною безпекою в контексті протидії та запобіганню ризикам у сфері поводження, експорту та імпорту товарів військового призначення та подвійного використання. Відповідно регуляторна функція держави має забезпечити правовий режим функціонування системи державного експортного контролю в його відповідності з міжнародними вимогами, вимогами європейської інтеграції та національними інтересами. Правове регулювання системи державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання є досить складаним механізмом, адже складається із міжнародних вимог, до яких має бути адаптоване національне законодавство (вимоги до експортного контролю та вимоги до поводження, експорту та імпорту товарів військового призначення та подвійного використання) та норми права окремої держави, які регулюють інституційні особливості реалізації функції державного експортного контролю та визначають особливості поводження з товарами, що вивчаються.

Аналіз останніх досліджень. Питання правового регулювання системи державного експортного контролю були дослідженні в працях таких учених, як Г.В. Андрусів, О.Ф. Бантишев, Я.С. Бенедик, Ю.П. Битяк, О.Л. Больбіт, О.Я. Бовенко, С.П. Галака, С.В. Грачов, О.М. Гришуткін, Д.М. Горбачов, А.О. Данилевський, М. Дандо (M. Dando), О.О. Дудоров Б. Едвардс (B. Edwards), З.А. Загин, С.І. Кондратов, Н.С. Кончук, М. Кроулі (M. Crowley), В.Г. Кунде, П.А. Лозневий, С.О. Максименко, Н.В. Мацько, С.С. Мірошниченко, Р.О. Мовчан, О.С. Наквакін, Р.С. Орловський, Р.В. Перелигіна, Г.М. Перепелиця, О.І. Плужник, Н.В. Попельнюк, О.І. Сівер, Н.М. Скляр, В.В. Ткаченко, О.В. Шамара, С.С. Яценко та інші.

© Грицишен Д., Вакун О., Дика О., Косенков А., 2025

Серед зарубіжних учених дані питання досліджували у Франції (Clément Perarnaud, Mathieu Duchâtel, André Martel et Albert Legault, Julien Ancelin, Haellmigk Philip); Португалії (Jankowitsch-Prevor, O., Michel, Q., Paile-Calvo, S.), Ana Fernandes, Rosa Forte, Luís Miguel Pacheco, André Pereira Matos, Rodrigo Braga, Nilton dos Santos, Luiz Carlos, Miguel Sousa Ferro, Nuno Carlos Leitão, Luís Lopes, Carlos Carreira, Antonio Carlos Campos); Бельгії (Quentin Michel, Lia Caponetti, Sylvain Paile-Calvo, Kamshat Saginbekova, Marc Deloof, Wouter Van Overfelt); Іспанії (Ana Sánchez Cobaleda, Ángel Calvo Calvo, Ana Sánchez Cobaleda, Quentin Michel, Andrea Romano y Veronica Vella, Alfonso Méndez Lindo); Німеччині (Philip Haellmigk, Claire Stalenhoef, Machiko Kanetake, Marijk van der Wende, Sebastiaan Bennink, Jan Dunin-Wasowicz, Siqi Zhao, Sally Eshun, Gabriel J. Felbermayr, Erdal Yalcin); Австрії (Christoph Huber, Michael Pfaffermayr, Peter Egger, Thomas Url); Італії (Marco Grassia, Giuseppe Mangioni, Stefano Schiavo, Silvio Traverso, Fabio Saracco, Riccardo Di Clemente, Andrea Gabrielli, Luciano Pietronero, Giovanni Abramo, Ciriaco Andrea D'Angelo, Flavia Di Costa).

Метою статті є аналіз правового регулювання систем державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання країн європейського союзу.

Виклад основного матеріалу. *Розвиток правового регулювання державного експортного контролю в країнах Європейського Союзу.*

«Оскільки бар'єри для торгівлі зростають на міжнародному рівні, контроль за експортом технологій також розширюється, про що, наприклад, свідчить прийняття Китаєм у 2020 році законодавства, що суворо регулює експорт чутливих продуктів і технологій. Ця тенденція очевидна в експорті товарів і технологій подвійного використання (які можуть використовуватися як у цивільних, так і у військових цілях). Хоча головний міжнародний форум, що регулює торгівлю цими технологіями (Вассенаарська угода), нещодавно розширив свій контрольний список, включивши до нього певні технології кіберспостереження, інші ініціативи на національному та регіональному рівнях також передбачають впровадження нових обмежувальних заходів переважно в рамках Європейського Союзу (ЄС). Перегляд ЄС свого режиму експортного контролю подвійного використання нещодавно призвів до посилення контролю за експортом технологій спостереження за межі європейського континенту. Повторюючи обговорення Вассенаарської домовленості, держави-члени ЄС та Європейський парламент у період між 2016-2020 рр. узгодили нове регулювання, яке реформувало чинні правила експортного контролю, включивши до них широкий спектр технологій цифрового спостереження, враховуючи програмне забезпечення та технології, спеціально розроблені для забезпечення прихованого вторгнення в інформаційні та телекомунікаційні системи та спостереження» [12]. Для Європейського Союзу як міжнародного утворення та для усіх країн-членів питання експортного контролю є вкрай важливим з позиції гарантування національної безпеки кожної окремої країни, регіональної безпеки в Європі та міжнародної безпеки в цілому. У той же час експорт та імпорт товарів військового призначення та подвійного використання є основою національних ринків товарів, робіт та послуг, а отже джерелом наповнення державного бюджету.

З метою окреслення напрямів удосконалення правового забезпечення системи державного експортного контролю України виникає потреба у вивченні зарубіжного досвіду, зокрема країн Європейського Союзу, що набуває особливого значення в умовах євроінтеграційних процесів.

1. Австрія. «Правовою основою для експортного контролю військових товарів австрійськими органами влади є Закон про зовнішню торгівлю 2011 року (BGBl I 26/2011 зі змінами, внесеними BGBl I Nr. 37/2013) та, як спеціальний закон для військових матеріалів, Закон про військові матеріали (BGBl I 540/1977 зі змінами, внесеними BGBl I 161/2013). Військові товари, що контролюються, визначаються, з одного боку, Австрійським положенням про зовнішню торгівлю разом із його доповненнями, які, у свою чергу, базуються на «Вассенаарському контрольному списку» та списку військових товарів ЄС, а з іншого боку – Австрійським положенням про військові матеріали» [8]. Розглянемо більш детальніше зазначенні нормативні акти.

– Закон про зовнішню торгівлю Австрії від 2011 р. (Außenwirtschaftsgesetz) передбачає наступні питання: загальні положення, критерії затвердження, обмеження торгівлі з третіми країнами, передача оборонної продукції в межах Європейського Союзу, положення щодо імплементації міжнародних конвенцій, організаційні заходи безпеки, загальні положення щодо контролю, спеціальні правила експортного контролю; міжнародні правила моніторингу та консультацій; додаткові положення щодо економічних обмежень європейського Союзу; кримінальні положення та супутні положення цивільного права; адміністративно карані діяння; супровідні положення цивільного права. Законом передбачено, що система експортного контролю має відповідати міжнародним зобов'язанням Австрії та гарантувати реалізацію національних інтересів;

– Консолідований федеральний закон – Повні правові положення до Першого указу про зовнішню торгівлю 2011 року (Erste Außenwirtschaftsverordnung), передбачає регулювання наступних питань: оцінка кінцевого використання товарів подвійного призначення; обмеження торгівлі з третіми країнами; передача оборонної продукції в межах Європейського Союзу; поводження з хімічними речовинами; підтвердження отримання товару одержувачем; зобов'язання щодо звітності під час використання загальних дозволів; зобов'язання щодо ведення обліку зброї. Фактично зазначений закон визначає методологічні положення державного експортного контролю, через видачу дозволів, здійснення нагляду, встановлення категорій товарів та перевірки звітності;

– Консолідований федеральний закон – Повні правові положення до Другого Положення про зовнішню торгівлю та платежі 2019 року (Zweite Außenwirtschaftsverordnung), був прийнятий для врегулювання питань щодо торгівлі зброєю. Зокрема даним законом ратифіковано Спільний військовий список зброї Європейського Союзу. Крім того, врегульовано питання ембарго на експорт зброї. До таких країн відносяться: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Бірма/М'янма, Боліваріанська Республіка, Венесуела, Демократична Республіка Конго, Корейська Народно-Демократична Республіка, Ірак, Іран, Ліван, Лівія, росія, Зімбабве, Сомалі, Судан, Південний Судан, Центрально-Африканська Республіка. Щодо імпорту ембарго накладено на такі країни, як Корейська Народно-Демократична Республіка, Іран, Лівія, Росія, Сирія;

– Консолідований федеральний закон – Повні правові положення Закону про контроль безпеки 2013 року (Sicherheitskontrollgesetz). Зазначений закон містить положення, що регулюють наступні питання: заходи з безпеки ядерних матеріалів; реалізація функцій експортного контролю; загальні положення щодо безпеки та здійснення експортного контролю; кримінально-правові положення. У частинні експортного контролю законодавець визначає порядок схвалення дозволу на експорт товарів військового призначення та подвійного використання; спеціальні вимоги до ліцензування транзиту та брокерських послуг; порядок формування звіту та його оприлюднення; вимоги затвердження дозволу; кінцеве використання дозволу; оцінку надійності юридичних угод; загальні положення щодо заявок, повідомлень та затверджень; порядок скасування дозволу; особливості внутрішньої та зовнішньої співпраці.

Аналізуючи даний закон, можна ідентифікувати наступні методи державного експортного контролю Австрії, а саме: дозвільна та ліцензійна діяльність (§ 9, § 10); моніторинг ринку та консультування (§ 20); обстеження (§ 21); оцінка заходів внутрішньої безпеки (§ 23); митне оформлення (§ 27). Важливо зазначити, що даним нормативним актом визначається адміністративна відповідальність за зобов'язання згідно з Регламентом (Євратом) № 302/2005; проведення діяльності без ліцензій; порушення правил звітування та реєстрації (§ 23).

2. Німеччина. Основними нормативними актами внутрішнього характеру, на яких базується функціонування системи державного експортного контролю в Німеччині є наступні:

– Закон про зовнішню торгівлю та платежі (Außenwirtschaftsgesetz – AWG). Даним нормативним актом передбачені принципи зовнішньої торгівлі; положення щодо регулювання діяльності філій та постійних представництв; обмеження та зобов'язання діяти для захисту громадської безпеки та зовнішніх інтересів; індивідуальне втручання; видача ліцензій та сертифікатів; повноваження щодо відстеження грошей та економічних активів; заходи щодо заморожування грошей та економічних активів; способи заморожування; обробка персональних даних для розшуку та заморожування грошей та економічних активів; видання постанов; обов'язки щодо видання адміністративних актів та отримання звітів; терміни для обмежень та зобов'язань щодо дій у разі придбання вітчизняних компаній; судове рішення та примусове виконання; штрафи, санкції та нагляд; завдання та повноваження митних органів; кримінальне провадження та провадження щодо штрафів; порядок надання інформації. Даним законом визначено роль та значення державного експортного контролю в контексті обмежень здійснення зовнішньоторговельної діяльності для забезпечення реалізації національних інтересів. Так, статтею 5 п. 1 передбачено, що «Обмеження або зобов'язання діяти відповідно до підрозділу 1 статті 4 (гарантувати суттєві інтереси безпеки Федеративної Республіки Німеччина) можуть накладатися на юридичні угоди або дії: 1) зброя, боєприпаси та інше військове обладнання, а також товари для розробки, виробництва або розгортання зброї, боєприпасів та іншого військового обладнання; це особливо стосується випадків, коли обмеження служить для здійснення експортного контролю, узгодженого в рамках міжнародного співробітництва; 2) товари, призначені для ведення військових дій» [9].

– Постанова про зовнішню торгівлю та платежі (Außenwirtschaftsverordnung – AWV). Даний нормативний акт складається з загальних положень та спеціальних положень, які регулюють експорт та імпорт товарів. Загальні положення передбачають порядок подачі заяв на отримання ліцензій; порядок видачі сертифікатів відповідно до статті 9 Директиви 2009/43/ЄС; визначення форм ліцензій, особливості отримання колективних ліцензій; особливості взаємодії з підприємствами, що приймають участь у бойкоті проти іншої країни.

Щодо експорту постанова регламнтує положення, що врегульовують наступні питання, серед яких визначення експорту, що вимагає ліцензування; вимоги до ліцензування переміщення товарів; порядок формування та подання декларації про експорт або реекспорт; особливості експортного ліцензування та експортного оформлення; процедура сертифікації. Імпорт регулюється сукупністю положень, які характеризуються наступним: встановлюються обмеження щодо імпорту; порядок оформлення імпорту. Крім того, зазначеним положенням врегульовується процедура інших видів переміщення товарів та послуг, зокрема транзит товарів, брокерські послуги, переміщення послуг та рух капіталу. Варто зазначити, що особливому регулюванню підлягають такі послуги, як технічна підтримка, що пов'язана з хімічною, біологічно та ядерною зброєю; технічна підтримка технологій, що має відношення до військового кінцевого використання; технологічна підтримка будівництва або експлуатації ядерних установок; технологічна підтримка товарів, що стосується спостереження за зв'язком. Постановою встановлено ряд обмежень щодо здійснення платежів, придбання корпоративних прав. Зауважимо, що на сьогодні в Німеччині, відповідно до даного положення, існує обмеження щодо експорту товарів військового призначення та подвійного використання до таких країн, як білорусь, Бірма/М'янма, Демократична Республіка Конго, Корейська Народно-Демократична Республіка,

Ірак, Іран, Ліван, Лівія, росія, Зімбабве, Сомалі, Судан, Південний Судан, Сирія, Венесуела, Центрально-Африканська Республіка. У свою чергу імпорт заборонений із таких країн, як Корейська Народно-Демократична Республіка, Іран, Лівія, Сирія, росія. Значна частина положень присвячена встановленню кримінальної відповідальності, що буде розглянуто в подальшому.

– Закон про контроль над військовою зброєю (KrWaffKontrG). Положення даного закону передбачають врегулювання наступних питань: визначення виробництва та реалізація на ринку військової зброї; транспортування за межі федеральної території; порядок схвалення ліцензій та їх скасування; зобов'язання в торгівлі військовою зброєю; спеціальні зобов'язання щодо звітності; вилучення та конфіскація; поводження з непридатною для використання військовою зброєю; діяльність органів нагляду та контролю; спеціальні положення щодо ядерної зброї (ядерні завдання НАТО; заборона ядерної зброї); біологічної та хімічної зброї, протипіхотних мін та касетних боєприпасів; кримінальна та адміністративна відповідальність.

3. Португалія. Щодо Португалії варто вказати на офіційні підходи до формування системи державного експортного контролю. «Оборонна економіка вимагає отримання ліцензії від Міністерства національної оборони для суб'єктів господарювання, які мають намір здійснювати діяльність у сфері торгівлі та/або промисловості військовими товарами й технологіями та продуктами, пов'язаними з обороною, згідно із Законом № 49/2009. Торгівля військовими товарами й технологіями охоплює операції з купівлі та продажу, оренди в будь-якій договірній формі, імпорт, експорт та реекспорт або транзит військових товарів і технологій, а також посередництво у справах, пов'язаних із цими товарами й технологіями. Промисловість (виробництво) військових товарів і технологій включає комплекс діяльності, що охоплює дослідження, планування, випробування, виробництво, складання, ремонт, переробку, технічне обслуговування та демілітаризацію військових товарів або технологій. Комерційні чи промислові товари або продукти підпадають під дію Директиви Комісії (ЄС) 2019/514 від 14 березня 2019 року, яка також визначає спільні правила, що застосовуються до контролю за експортом військових технологій і обладнання. Директива встановлює 22 категорії військових продуктів та технологій, які також включені до додатка до Декрету-закону № 98/2019 від 30 липня» [7]. Основними нормативно-правовими актами, що регулюють зазначене в Португалії є:

– Закон № 49/2009 (від 5 серпня 2009 р.) (Lei n.º49/2009 de 5 de Agosto). Даний закон регулює умови доступу до торговельної та промислової продукції, пов'язаної з військовими товарами та технологіями. Варто зазначити, що законом чітко прописано роль та значення даних операцій для гарантування національної безпеки. Зокрема стаття 3 вказує на наступне: «Діяльність із торгівлі та промислового виробництва військових товарів і технологій здійснюється в суворій відповідності із захистом інтересів національної оборони та економіки, громадського спокою, внутрішньої та зовнішньої безпеки, а також із повагою до міжнародних зобов'язань Португальської держави» [13]. Даним законом визначено суб'єкти господарювання, що уповноважені здійснювати торговельну та промислову діяльність щодо військових товарів та технологій; порядок ліцензування (необхідність ліцензування, запит на ліцензію, недоліки заяви та додаткові дії, умови для надання ліцензії, припинення дії ліцензії); отримання дозволу на посередницькі послуги; порядок експорту, реекспорту та транзиту військових товарів і технологій та імпорту сировини й інших товарів для їх виробництва; обов'язки учасників торгівлі товарами військового призначення; кримінальна та адміністративна відповідальність за порушення закону.

– Закон № nº37/2011 від 22 червня 2011 р. (Lei nº37/2011, de 22 de junho). Цей закон застосовується до передачі та обігу продуктів, пов'язаних із обороною. Продукти, пов'язані з обороною, що охоплюються цим законом, включають товари, технології та військові послуги, як у їх матеріальній, так і нематеріальній формі. Для цілей цього закону операціями з передачі та обігу продуктів, пов'язаних з обороною, є внутрішньоспільнотні передачі, операції з імпорту, експорту, транзиту, перевантаження, проходу та активного і пасивного вдосконалення. Цей закон спрощує процедури, що застосовуються до передачі та обігу продуктів, пов'язаних із обороною, імплементуючи в національне законодавство Директиви № 2009/43/ЄС. Також визначає правила та процедури для спрощення контролю за міжнародною торгівлею продуктами, пов'язаними з обороною, відповідно до Загальної позиції № 2008/944/ПЄС Ради від 8 грудня щодо контролю за експортом зазначених продуктів.

4. Франція. Питання регулювання експортом товарів подвійного використання регулюється сукупністю нормативно-правових актів, зокрема:

– Наказ від 31 липня 2014 року щодо експорту сльозогінного газу та засобів для боротьби з масовими заворушеннями до третіх країн , в якому зазначено про порядок отримання ліцензій на бромбензилціанід (CA) (CAS 16532-79-9); дибензоксазепін (CR) (CAS 12770-99-9) та інші розчини;

– Декрет № 2020-1481 від 30 листопада 2020 року про встановлення національного заходу, дозволеного пунктом 3 статті 6 Регламенту Ради (ЄС) № 428/2009 від 5 травня 2009 року про встановлення режиму Співтовариства для контролю експорту, передачі, брокерської діяльності та транзиту товарів подвійного використання;

– Наказ від 2 лютого 2024 року щодо експорту до третіх країн товарів і технологій, пов'язаних із квантовими комп'ютерами та їхніми допоміжними технологіями та обладнанням для проєктування, розробки, виробництва, тестування та перевірки передових електронних компонентів [2], в якому визначено перелік таких товарів;

– Наказ від 18 липня 2002 р. щодо загальної ліцензії «Промислові товари» для експорту промислових товарів, що підпадають під стратегічний контроль на рівні Євросоюзу (Arrêté du 18 juillet 2002 relatif à la

licence générale «biens industriels» pour l'exportation des biens industriels relevant du contrôle stratégique communautaire).

– Наказ від 14 травня 2007 р. щодо загальної ліцензії «Біологічні продукти» для експорту окремих генетичних елементів і генетично модифікованих організмів (Arrêté du 14 mai 2007 relatif à la licence générale « produits biologiques «pour l'exportation de certains éléments génétiques et organismes génétiquement modifiés);

– Декрет № 2001-1192 від 13 грудня 2001 р. щодо контролю за експортом, імпортом і передачею товарів і технологій подвійного призначення (Décret n°2001-1192 du 13 décembre 2001 relatif au contrôle à l'exportation, à l'importation et au transfert de biens et technologies à double usage);

– Декрет № 2020-74 від 31 січня 2020 р. щодо служби національної компетенції під назвою «Служба товарів подвійного використання» (Décret n° 2020-74 du 31 janvier 2020 relatif au service à compétence nationale dénommé « service des biens à double usage «);

– Постанова № 294 від 18 березня 2010 року про створення міжвідомчої комісії з питань товарів подвійного використання (Décret n° 2010-294 du 18 mars 2010 portant création d'une commission interministérielle des biens à double usage);

– Указ № 2017-860 від 9 травня 2017 року щодо контролю за експортом, імпортом та передачею товарів подвійного використання та обмежувальних заходів, вжитих проти Сирії, Ірану та Росії (Décret n° 2017-860 du 9 mai 2017 relatif au contrôle à l'exportation, à l'importation et au transfert de biens à double usage et aux mesures restrictives prises à l'encontre de certains Etats).

Щодо товарів військового призначення зазначимо, що «французька система контролю за експортом військових матеріалів та аналогічних матеріалів базується на загальних принципах заборони, окрім як з дозволу держави та під її контролем – цей принцип обґрунтовано особливостями торгівлі зброєю, що має законодавчий характер (статті L. 2335-2 та L. 2335-9 оборонного кодексу); міжвідомча координація – експортний контроль здійснюється під керівництвом Прем'єр-міністра» [6].

«Здійснення діяльності в секторі оборонного обладнання суворо регулюється французькими державними органами з міркувань, пов'язаних з національною безпекою, а також з дотриманням міжнародних зобов'язань Франції у сферах контролю над озброєнням, роззброєння та нерозповсюдження. Таким чином виробництво та торгівля військовими матеріалами у Франції підлягають отриманню дозволу, наданого державою. Будь-яка особа, фізична чи юридична, яка бажає виробляти, торгувати або займатися посередницькою діяльністю у сфері військових матеріалів, зброї та боєприпасів або оборонної зброї та боєприпасів на національній території, повинна звернутися до Міністерства збройних сил, що видає «дозвіл на виробництво, торгівлю або посередництво» (AFCI) на максимальний термін 5 років (із можливістю поновлення). Реалізація цієї діяльності здійснюється за певних умов та під контролем держави. Попередній дозвіл – так звана «ліцензія», яка також необхідна для експорту військових або аналогічних матеріалів до держави, що не є членом ЄС (експортна ліцензія), а також для передачі оборонної продукції державі-члену Європейського Союзу (ліцензія на передачу).

Існує три основні типи експортних та трансферних ліцензій: індивідуальна ліцензія, яка дозволяє відвантаження товарів однією або кількома партіями одержувачу; глобальна ліцензія, яка погоджує відвантаження товарів одному або кільком визначеним одержувачам протягом певного періоду без обмеження кількості чи суми; генеральна ліцензія, яка санкціонує експортні або трансферні операції з матеріалів, що входять до її сфери дії, та для одержувачів, визначених урядом» [4].

Система правового регулювання експорту товарів військового призначення формується сукупністю нормативних актів, що охоплює такі положення:

– Кодекс оборони (Розділ III Книги III другої законодавчої частини та Розділ III Книги III другої нормативної частини), який визначає загальний режим, що застосовується до військових матеріалів, зброї та боєприпасів;

– Закон № 2011-702 від 22 червня 2011 року щодо «Контролю за імпортом та експортом військових матеріалів та аналогічних матеріалів, спрощення передачі оборонної продукції в Європейському Союзі та ринків оборони й безпеки»;

– Декрет № 2012-901 від 20 липня 2012 року щодо «імпорту та експорту за межі території Європейського Союзу військових матеріалів, зброї та боєприпасів і аналогічних матеріалів, а також передачі оборонної продукції в межах Співтовариства»;

– Закон № 2012-304 від 6 березня 2012 року «щодо встановлення сучасного, спрощеного та превентивного контролю над озброєннями»;

– Указ № 2013-700 від 30 липня 2013 року про впровадження Закону № 2012-304 від 6 березня 2012 року;

– Наказ від 27 червня 2012 року зі змінами щодо переліку військових матеріалів та аналогічних матеріалів, на які потрібен попередній дозвіл на експорт; продукції, пов'язаної з обороною, на яку потрібен попередній дозвіл на передачу.

Найбільш важливим нормативним актом є Кодекс оборони, який регулює відносини щодо товарів військового призначення, зокрема ядерні матеріали; космічні товари та послуги; військові матеріали, зброя та боєприпаси; біологічна зброя; хімічна зброя; протипіхотні міни; касетні боєприпаси; вибухові речовини. Досліджуваний документ має комплексний характер та враховує всі властивості відносин щодо експорту та імпорту товарів військового призначення та подвійного використання. Важливе значення в документах

приділяється кримінальній та адміністративній відповідальності за порушення режимів експортного контролю.

5. Іспанія. Система правового регулювання державного експортного контролю Іспанії представлена сукупністю нормативно-правових актів:

– *Закон 53/2007 від 28 грудня Про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами та матеріалами подвійного використання* . У преамбулі зазначеного закону зауважено, що «Іспанія – країна, яка повністю віддана просуванню Міжнародного договору про торгівлю зброєю та яка рішуче підтримала в Організації Об'єднаних Націй пропозицію щодо розробки цього Договору, вирішила привести своє законодавство про зовнішню торгівлю оборонними матеріалами, а також товарами і технологіями подвійного використання у відповідність до сучасних вимог. Зростаюча складність міжнародної торгівлі оборонними матеріалами та товарами і технологіями подвійного використання вимагає від державних органів рішучих дій для ефективного реагування на різні аспекти цієї проблематики та численні зобов'язання, які бере на себе Іспанія в цій сфері. З точки зору національної та міжнародної безпеки, мета полягає у запобіганні незаконній торгівлі та поширенню озброєнь і чутливих технологій на користь держав або недержавних суб'єктів, здатних діяти проти миру та безпеки або брати участь у терористичній діяльності. З іншого боку, прагнуть задовольнити значний політичний і суспільний запит на контроль торгівлі оборонними матеріалами та товарами і технологіями подвійного використання. Усе це відбувається без шкоди для законних вимог легальної торгівлі зброєю, яка тісно пов'язана з національною обороною та законною діяльністю урядів із підтримання правопорядку та боротьби зі злочинністю» [10]. Зазначений нормативний акт має наступну структуру: загальні положення (предмет та мета, суб'єкти, визначення); система надання дозволів (вимога отримання дозволу, звільнення від вимоги отримання дозволу, прийняття рішень, строки та наслідки рішення, відмова в задоволенні заяв на отримання дозволу та призупинення й анулювання дозволів, адміністративні оскарження, санкційний режим, транзит, спеціальний реєстр операторів зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами та товарами подвійного використання, вимога реєстрації, діяльність Міжвідомчої ради з питань регулювання зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами та матеріалами подвійного використання); заходи контролю та прозорості (заходи контролю, парламентська інформація та контроль, інші заходи прозорості);

– *Закон 49/1999 від 20 грудня про заходи щодо контролю хімічних речовин, які можуть бути перенаправлені для виготовлення хімічної зброї*, Структура зазначеного закону є наступною: 1) Розділ I визначає функціональні, персональні та територіальні межі дії Закону. Крім того, він містить визначення понять, які застосовуються в Законі, багато з яких походять із Конвенції. Також із організаційної точки зору в ньому регулюється діяльність Національного органу з питань заборони хімічної зброї (ANPAQ) як компетентного органу для взаємодії Іспанії з Організацією із заборони хімічної зброї (ОЗХЗ) та іншими державами-учасницями Конвенції в її рамках, а також для здійснення контрольних повноважень, передбачених Законом, з метою забезпечення виконання Іспанією зобов'язань, взятих за Конвенцією; 2) Розділ II – у своєму першому розділі встановлює обов'язок фізичних осіб та законних представників підприємств і організацій, які здійснюють діяльність, передбачену Конвенцією, надавати необхідні дані для виконання функцій ANPAQ. Тут також визначено необхідність захисту інформації, встановлюючи обов'язок конфіденційності для державних адміністрацій та інших осіб, які володіють відомостями, що стосуються суб'єктів, хімічних речовин та об'єктів, охоплених дією Конвенції та цього Закону. Визначається механізм координації та взаємозв'язку між реєстрами щодо даних, пов'язаних із аспектами, важливими для застосування Конвенції, відповідно до обов'язку, який мають різні державні адміністрації – надавати одна одній інформацію, необхідну для здійснення діяльності в межах їхніх компетенцій. Уся ця інформація має на меті виключно перевірку застосування Конвенції в Іспанії та виконання зобов'язання з передачі даних до ОЗХЗ, яке Конвенція покладає на держави-учасниці; 3) Розділ III Закону передбачає інший вид контрольних заходів – інспекції об'єктів, пов'язаних із хімічними речовинами, на які поширюється дія Конвенції. Розрізняють два види інспекцій: міжнародні (розділ II) та національні (розділ III). Міжнародні інспекції, як планові, так і за скаргами, проводяться інспекційними групами ОЗХЗ у співпраці з національною супровідною групою. Членів першої групи призначає Організація після погодження з ANPAQ, а членів супровідної групи – сама ANPAQ. Національні інспекції проводяться інспекційними групами, призначеними ANPAQ. Усі інспекції проводяться лише за згодою законних представників підприємства, відповідального за інспектований об'єкт, або за попереднім дозволом компетентного судового органу; 4) Розділ IV регулює, у двох главах, режим адміністративних правопорушень і санкцій, що застосовуються до суб'єктів, зобов'язаних виконувати положення цього Закону;

– *Королівський указ 679/2014 від 1 серпня, що затверджує Положення про контроль зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами, іншими матеріалами, а також продукцією та технологіями подвійного використання.* Правила контролю зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами, іншими матеріалами та продуктами, а також технологіями подвійного використання передбачають наступні положення: мета і вимоги до дозволу; порядок використання реєстру операторів зовнішньої торгівлі; склад повноважень та особливості діяльності міжвідомчої комісії з регулювання зовнішньої торгівлі оборонними матеріалами та матеріалами подвійного використання; особливості здійснення функцій парламентського контролю; типологія та режими дозволів (індивідуальні та глобальні ліцензії). У зазначеному наказі міститься список оборонних матеріалів та товарів подвійного використання;

– Наказ ITC/2880/2005 від 1 серпня, що регулює процедуру обробки адміністративних дозволів на експорт та попередніх повідомлень про експорт. «Цей нормативний акт встановлює різні види експортних документів та порядок їх оформлення, а також відтворює режими експортної торгівлі, що застосовуються в Іспанії, які, хоча й походять із спільної торговельної політики і, отже, підлягають безпосередньому застосуванню, були включені до цього положення з метою надати економічним операторам загальний документ, у якому зібрано весь застосовний режим експортної торгівлі» [11]. Питання кримінальної та адміністративної відповідальності в цьому наказі не містяться.

5. Бельгія. Положення багаторівневої системи правового регулювання державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Характеристика багаторівневої системи правового регулювання державного експортного контролю за товарами військового призначення та подвійного використання

Нормативний акт	Характеристика
ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ, ЩО РАТИФІКОВАНЕ БЕЛЬГІЄЮ	
Регламент (ЄС) 2021/821 Європейського Парламенту та Ради від 20 травня 2021 року про встановлення режиму Союзу для контролю за експортом, брокерською діяльністю, технічною допомогою, транзитом та передачею товарів подвійного використання	Регулює контроль торгівлі товарами подвійного використання, містить перелік товарів подвійного використання, що потребують дозволу
Спільна позиція Ради 2008/944/CFSP від 8 грудня 2008 року, що визначає спільні правила контролю за експортом військових технологій та обладнання	Спільна позиція зобов'язує держави-члени ЄС оцінювати заявки на експортні та транзитні ліцензії на товари, перелічені в Спільному військовому списку, відповідно до критеріїв, викладених у Спільній позиції. Мета полягає в тому, щоб запобігти експорту таких військових товарів, коли вони можуть бути використані для небажаних цілей, таких як внутрішні репресії або загострення чи продовження напруженості чи збройних конфліктів
Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/43/ЄС від 6 травня 2009 року про спрощення умов передачі оборонної продукції в межах Співтовариства	Директиву було прийнято для гармонізації нормативних актів різних держав-членів ЄС таким чином, щоб сприяти передачі продукції оборонного призначення та забезпечувати належне функціонування внутрішнього ринку без шкоди для цілей захисту прав людини, миру, безпеки та стабільності
Інші міжнародні нормативно-правові акти, які регулюють особливості експорту товарів військового призначення, подвійного використання та поводження зі зброєю масового знищення	
НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО	
Декрет про торгівлю зброєю	Регулює імпорт, експорт, транзит та передачу продукції оборонного призначення, іншого військового обладнання та обладнання правоохоронних органів
РЕГІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ	
Указ уряду Фландрії, що регулює експорт, транзит та передачу товарів подвійного використання та надання технічної допомоги	– встановлює правила експорту, транзиту та передачі товарів подвійного використання; – визначає порядок отримання ліцензій; – визначає порядок реєстрації генеральних дозволів ЄС на експорт та звітність про їх використання; – встановлює порядок звітування про індивідуальні або глобальні дозволи на експорт, транзит або передачу;
Постанова уряду Валлонії, що регулює експорт, транзит і передачу товарів та технологій подвійного використання	Дана постанова є імплементаційним регіональним механізмом виконання європейського режиму експортного контролю для Валлонії, що деталізує процедури, дозволи та обмеження
Постанова Регіональної державної служби Брюсселя від 20 червня 2013 року щодо імпорту, експорту, транзиту та передачі продукції оборонного призначення, іншого обладнання, яке може використовуватися у військових цілях, обладнання, пов'язаного з підтриманням правопорядку, вогнепальної зброї для цивільного використання, її частин, аксесуарів та боєприпасів	Наказ складається з чотирьох частин: а) перший, що визначає загальні принципи та сферу застосування; 2) другий, що стосується зброї для цивільного використання; 3) третя частина зброї військового призначення; 4) умови призупинення, анулювання, обмеження та виключення ліцензій, а також режими санкцій

«Бельгія є учасницею цих різних режимів експортного контролю. Відповідні федеральні та регіональні органи, такі як ліцензійні органи та митниця, беруть участь у діяльності цих контрольних режимів. Департамент закордонних справ Федеральної служби безпеки відповідає за загальне політичне керівництво та координацію (Група постачальників ядерної енергії (ядерна зброя); Режим контролю за ракетними технологіями (ракетні технології); Австралійська група (хімічна та біологічна зброя); Вассенаарська домовленість (звичайна зброя))» [5].

Національні особливості впровадження міжнародних вимог щодо поводження зі зброєю масового знищення:

1. Біологічна зброя. Бельгія є розробником та учасником Конвенції про заборону біологічної зброї, яку підписала у 1972 р., а ратифікувала 1979 р., тому діюче національне законодавство спрямоване на: 1) відповідність міжнародним галузевим стандартам у сфері біозахисту та біобезпеки; 2) ефективний контроль експорту товарів подвійного використання (які ймовірно матимуть як цивільне, так і військове застосування) у біологічній галузі; 3) тісну міжнародну співпрацю для реалізації положень Конвенції; 4) посилення міжнародних норм проти біологічної зброї;

2. Хімічна зброя. Бельгія є розробником та учасником Конвенції про заборону хімічної зброї, яку підписала у 1993 р., а ратифікувала 1997 р.. «Перше застосування хімічної зброї відбулося на бельгійській землі, зокрема на полі бою поблизу Іпра у 1915 році. Щороку у Вестхуку знаходять 200 тонн нерозірваних боєприпасів, 5% з яких – це хімічні боєприпаси. Бельгія регулярно інформує ОЗХЗ про виявлення цієї хімічної зброї та її знищення Службою видалення та знищення вибухових пристроїв (SEDEE)… Країна працює над посиленням міжнародних стандартів проти хімічної зброї, зокрема шляхом боротьби з безкарністю» [1];

3. Ядерна зброя. «Договір про всеохопну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ) був підписаний Бельгією в 1996 році та ратифікований у 1999 році. Договір передбачає всесвітню заборону ядерних випробувань. Хоча договір ще офіційно не набув чинності (що залежить від приєднання 9 держав), деякі його аспекти вже функціонують, такі як система виявлення ядерних випробувань. Бельгія повністю підтримує позицію НАТО щодо необхідності ядерного стримування, доки інші держави також володіють ядерною зброєю» [1].

Особливість системи правового регулювання державного експортного контролю полягає в багаторівневості, що вказує на високий рівень децентралізації системи державного управління.

6. Італія. Основним нормативним актом, що регулює систему державного експортного контролю Італії є Закон від 9 липня 1990 р. № 185 «Нові норми щодо контролю за експортом, імпортом та транзитом матеріалів озброєння». 22 червня 2012 року було внесено зміни до даного нормативного акту шляхом прийняття Законодавчого декрету від № 105. Зазначені зміни були обумовленні потребою для імплементації Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/43/ЄС від 6 травня 2009 р.. Зазначені зміни значно спростили процедуру та умови переміщення продукції оборонного призначення в межах Європейського Союзу.

Правовий аналіз закону вказує на наступні сфери регулювання: особливості контролю з боку держави та звітування; класифікація матеріалів озброєння; особливості функціонування національного реєстру підприємств; діяльність органів координації щодо експорту товарів військового призначення та подвійного використання; особливості ліцензійної та дозвільної діяльності (процедура отримання дозволу, обов'язки підприємств); санкції щодо порушення правил експортного контролю.

«Операції, що підпадають під дію Закону, мають відповідати зовнішній та оборонній політиці Італії. Вони, відповідно, дозволяються в межах директив Уряду та Парламенту. Процес поступової європеїзації національних процедур перевірки переміщення матеріалів озброєння ґрунтується також на політичних зобов'язаннях у рамках Спільної зовнішньої та безпекової політики (CFSP), зокрема на Спільній позиції Ради ЄС 2008/944/CFSP від 8 грудня 2008 р., яка замінила та посилила Європейський кодекс поведінки з контролю за експортом військових технологій та обладнання. У сфері політики переміщення матеріалів озброєння Італія діє в тісній координації з іншими державами-членами ЄС, з якими регулярно проводяться оперативні консультації в Брюсселі, а також у координації з головними союзниками. Італія й надалі активно бере участь у зміцненні процесу поступової європеїзації національних процедур перевірки переміщення матеріалів озброєння» [3].

Зважаючи на складні національні процедури оцінки, необхідність гармонізації нормативних актів, директив та інших документів у межах ООН, ЄС, ОБСЄ та Вассенаарської домовленості, з огляду на результати періодичних консультацій між державами-членами в Робочій групі з питань Спільної зовнішньої та безпекової політики Ради ЄС з контролю над звичайними озброєннями (COARM), а також зважаючи на положення Договору про торгівлю зброєю (ATT), на реалізацію та універсалізацію якого ЄС у межах європейської стратегії безпеки спрямовує кошти та вживає заходи для забезпечення його повного виконання, італійське та європейське законодавство доповнюється та вдосконалюється.

Висновки. Таким чином, країни-члени Європейського Союзу зберігають за собою прерогативу формування національної системи експортного контролю та особливо регулювання як власне контрольних процедур, так і законодавства щодо поводження зі зброєю масового знищення, товарів військового призначення та подвійного використання. Незважаючи на імплементацію Спільного списку товарів подвійного використання Європейського Союзу, порядок видачі ліцензій, їх анулювання та контроль за їх дотриманням залишається за кожною окремою державою, про що свідчить правовий аналіз національних нормативних актів. У той же час кожна країна-член Європейського Союзу має право розширити список товарів військового призначення та подвійного використання, що підлягають

державному експортному контролю. Варто зауважити, що національні особливості системи державного експортного контролю в частинні розширення списків не узгоджуються з іншими країнами членами Європейського Союзу, але уряди країн-членів мають бути про це поінформовані.

References:

1. «Armes de destruction massive», Kingdom of Belgium, [Online], available at: https://diplomatie.belgium.be/fr/politique/themes-politiques/paix-et-securite/controle-des-armements-desarmement-et-non-proliferation/armes-de-destruction-massive
2. «Arrêté du 2 février 2024 relatif aux exportations vers les pays tiers de biens et technologies associés à lordinateur quantique et à ses technologies habilitantes et déquipements de conception, développement, production, test et inspection de composants électroniques avancés. JORF n°0034 du 10 février 2024», *Legifrance*, [Online], available at: https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000049120866
3. «Autorità nazionale – UAMA (Unità per le autorizzazioni dei materiali di armamento)», Ministero degli Affari Esteri e della Cooperazione Internazionale, [Online], available at: https://www.esteri.it/it/ministero/struttura/uama/
4. «Contrôle des exportations et régulation du commerce des armes», Ministère des armées, [Online], available at: https://www.defense.gouv.fr/dgris/approches-thematiques/regulation-internationale/controle-exportations-regulation-du-commerce-armes
5. «Contrôle sur lexportation de biens stratégiques», Kingdom of Belgium, [Online], available at: https://diplomatie.belgium.be/fr/politique/themes-politiques/paix-et-securite/controle-des-armements-desarmement-et-non-proliferation/controle-sur-lexportation-de-biens-strategiques
6. SGDSN, «Contrôler les exportations de matériels de guerre», [Online], available at: https://www.sgdsn.gouv.fr/nos-missions/anticiper-et-prevenir/controler-les-exportations-de-materiels-de-guerre
7. «Economia de defesa. Licenciamento», *idD Portugal Defence*, [Online], available at: https://www.iddportugal.pt/en/defence-economy/licensing/
8. «Export control. National export control of conventional military goods», Austrian Embassy Washington, [Online], available at: https://www.archive.austria.org/export-control
9. «Foreign Trade and Payments Act of 6 June 2013 (Federal Law Gazette I p. 1482), as last amended by Article 1 of the Act of 23 May 2022 (Federal Law Gazette I p. 754)», *Federal Ministry of Justice and Consumer Protection*, [Online], available at: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_awg/englisch_awg.html#p0096
10. «Ley 53/2007, de 28 de diciembre, sobre el control del comercio exterior de material de defensa y de doble uso», *BOE*, [Online], available at: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2007-22437
11. «Orden ITC/2880/2005, de 1 de agosto, por la que se regula el procedimiento de tramitación de las autorizaciones administrativas de exportación y de las notificaciones previas de exportación», *BOE*, [Online], available at: https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2005-15460
12. Perarnaud, C. (2022), «Les contrôles aux exportations comme instruments de pouvoir dans la gouvernance de lInternet», *Terminal*, pp. 132–133, [Online], available at: https://journals.openedition.org/terminal/8338#authors
13. «Regula as condições de acesso e exercício das actividades de comércio e indústria de bens e tecnologias militares Lei n.º49/2009», *Diário da República*, [Online], available at: https://www.iddportugal.pt/wp-content/uploads/2018/03/Lei-49-2009.pdf

---

Grytsyshen D., Vakun O., Dyka O., Kosenkov A.

Legal regulation of state export control systems for military and dual-use goods of the european union countries

Abstract. The article examines the legal framework of state export control systems for military and dual-use goods within the European Union. It analyzes key EU regulations governing licensing and supervision of international transfers. Common and distinctive features of Member States' national systems are identified, along with current trends in digitalization and transparency enhancement. The paper also considers Ukraine's prospects for harmonizing its legislation with EU standards to improve the efficiency of export control and strengthen national security.

Keywords: export control; dual-use goods;, European Union; legal regulation, security policy.

Стаття надійшла до редакції 04.06.2025.